

Hassas Konular

Gürcistan Krizi ve Montrö Sözleşmesi

Murat Sevencan

31 Ağustos 2008

Gürcistan'ın kendi resmî sınırları içinde olan, fakat 1990'ların başından beri kontrolünde bulunmayan Güney Osetya'yı güç kullanarak tekrar kontrol altına alma girişimi bu ülke için hüsrarla sonuçlanırken, bölgedeki dengelerin de ciddi bir şekilde farklı bir noktaya doğru hareketine yol açmıştır. Temel olarak dengenin değişimi aslında ABD'nin Karadeniz'de kontrolü kendi lehine çevirerek, bölge içinde daha etkin rol oynama amacıyla Akdeniz'de terör ve organize suçlara karşı mücadele amacıyla yürütülen Aktif Çaba (*Active Endeavour*) Operasyonu'nun 2005 yılında Karadeniz'i de kapsayacak şekilde görev alanı genişlemesi girişimleri ile başladığı söylenebilir.

Gürcistan'daki bu girişimin zamanlaması, ABD'nin Füze Kalkanı projesi ve Kosova'nın bağımsızlığının birlikte değerlendirilmesiyle, aslında yaratılan bu durumun Rusya'nın planlı bir tepkisi olduğu kuşkusunu kuvvetlendirmektedir. Kuşkusuz konuya ilişkin yalnız spekülasyonun yapılabildiği bu aşamada kesin gibi görünen tek bir şey, Orta Asya enerji kaynaklarındaki kontrol tekeline yavaş yavaş kaybetmekte olan eski süper güç ile Batıya akan enerjinin dağıtım yolu ve kaynaklarında hâkimiyetini artırma çabasında olan ayakta kalan tek süper gücün Karadeniz'i de içeren mücadelesidir.

Son yıllarını büyük bir atılımla dünyada enerji aktarımında önemli bir konuma gelme iddiasının yanında komşu ülkeleri ile artan ticaret hacmi ve bununla birlikte gelişen aktif uluslararası politikası ile bölgede önemli konuma yükselmiş olan Türkiye için bu mücadelenin anlamı, giderek artan oranda manevra kabiliyetinin azalmasının yanı sıra, uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan egemenlik haklarının da tehdidi anlamını taşımaktadır. Egemenliğinin zorlanacağı noktalardan biri de Karadeniz'in okyanuslara açılan tek geçidi olan boğazlar hattında elinde tuttuğu kontrol hakkıdır.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile tasdik edilen bu hak, 2001 yılından beri yıllık yapılan Harvard Karadeniz Güvenlik Programı toplantılarında da dile getirilen Karadeniz'in değişen güvenlik ihtiyaçları konusu altında sürekli olarak sorgulanmaktadır. Aynı toplantılarda yine Aktif Çaba'nın Karadeniz'e genişletilmesi fikrinin temelleri de atılmış, bu fikir 2005 yılında gayri resmî olarak sorgulanmıştır. Ayrıca, yine Irak müdahalesi öncesi ABD ile görüşmelerde geçen Trabzon'da istendiği söylenen üs, yine bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu durumda Montrö Sözleşmesinin Türkiye'ye tanıdığı askerî hakların ne olduğunun yeniden gözden geçirilmesi faydalı gözükmektedir.

Başlangıç, giriş ve ekler haricinde beş kesimden oluşan sözleşme, hukukunu Lozan Anlaşması'nın 23. maddesinden alır. Kesimler, ticaret gemileri, savaş gemileri ve uçakların bölgeyi kullanımını düzenleyen üç kesim ve genel ve son hükümleri içeren iki kesimden oluşur. Sözleşme barış zamanında askeri misyon taşımayan sivil deniz araçlarının geçiş serbestisini garanti altına alırken, askeri amaçlı gemilerin geçiş haklarını Türkiye'nin egemenlik alanı içinde kısıtlayarak serbesti tanır. Bu serbesti kısıtlaması; ön-bildirim şartı, geçiş şekli, gemi sayısı, tonaj ve -kıyıdaş olmayan ülkeler için Karadeniz'de- kalış süresi biçiminde tanımlanmıştır.

Savaş zamanında ise sözleşme savaştan önceki ülkeler için aynı şartları içermekte, savaşan ülkeler içinse savaşın Türkiye'yi de kapsamına göre iki ayrımla durumu koşullandırmaktadır. Buna göre, Türkiye savaşan değilse, savaşan ülkenin ticarî gemileri için serbesti sürmektedir, fakat askerî gemilerin geçişi özel durumlar haricinde (bağlı

bulunduğu limana dönüş ya da Birleşmiş Milletlerin tanıdığı ve Türkiye'yi içeren bir yardım sözleşmesi gibi yasaklanmıştır.

Türkiye'nin savaştan olması ya da kendisi için yakın savaş tehdidi hissetmesi halinde ise, karşıt ülkeye ait olmayan ticari gemilerin, karşıt ülkeye yardım etmemesi koşuluyla, geçiş serbestisi aynen tanınmış, fakat askerî gemiler hakkında tüm karar yetkisi tamamen Türkiye'ye bırakılmıştır.

Aşağıdaki tabloda sözleşmenin gemi geçişlerini düzenleyen şartları ayrıntılı olarak özetlendirilmeye çalışılmıştır.

Tablo: Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Gemi Geçiş Şartları

		Geçen ülkenin durumu			
		Savaşta		Savaşta değil	
		Sivil gemiler	Askeri gemiler	Sivil gemiler	Askeri gemiler
Türkiye'nin durumu	Savaşta	Yasak	Yasak	Koşullu ²	TR inisiyatifinde
	Savaşta değil	Serbest	Yasak ¹	Serbest	Koşullu ^{3, 4, 5, 6}

1. Geminin bağlı bulunduğu limana dönüşü veya Birleşmiş Milletlerce tanınan ve Türkiye'yi de bağlayan bir yardım anlaşması hariç.
2. Geçen gemilerin Türkiye ile savaştan ülkeye yardım etmemesi koşuluyla.
3. Eğer geçen gemi küçük savaş gemisiyse (15.000 tondan az): a)Boğazlardan aynı anda en fazla 9 araç ve 15.000 ton askeri araç geçebilir, b)geçişin en az 8 gün önceden bildirilmesi gerekir, c) gündüz ve durmaksızın geçebilir.
4. Eğer geçen ülkenin Karadeniz'de sınırı yoksa: a)bu denizde en çok 21 gün kalabilir, b) uçak gemileri, denizaltılar, hattı harp (büyük savaş) gemileri geçemez, c)Karadeniz'de bulundurulabilecek gemilerin toplam tonajı 30.000 (bazı özel şartlarda 45.000) tonu geçemez, d)Karadeniz'de toplam Karadeniz kıyıdaş donanmalarının üçte ikisi kadar güç bulundurabilir,
5. Eğer geçen gemi Karadeniz'e komşu bir ülkeye ait büyük savaş gemisiyse: a) tek başına veya en çok iki destroyer eşliğinde geçer, b) geçişin en az 8 gün önceden bildirilmesi gerekir
6. Eğer geçen gemi Karadeniz'e komşu bir ülkeye ait denizaltıysa: a) yalnız zamanında yapım aşamasında olduğu bildirilmiş denizaltılar bağlı oldukları limana katılımı ve tamirata gitme amacıyla geçer, b) geçişin su üstünden yapılması gerekir.

Görüldüğü gibi sözleşme temelde Türkiye'nin güvenliğine ilişkin öncelikleri korumaya çalışırken bir sonraki öncelikte Karadeniz'in okyanuslarla bağlantılı uluslararası bir deniz olarak kalmasını garanti altına almaya çalışmaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin savunduğu sözleşmeden doğan egemenlik hakkı, yalnız geçiş kontrolü ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda kıyıdaş olmayan ülkelerin kalışı üzerinde de olmaktadır.

Bu sebeple, Karadeniz'de Soğuk Savaş dönemini hatırlatan bu güç çekişmesinde Türkiye'nin aktif tarafsızlığını koruması, ancak Karadeniz barışının Türk diplomasisi önderliğinde ve Karadeniz içinde bir kuvvet oluşumunun etkin kullanımı ile mümkün gözükmektedir. Bunun mümkün olmaması hâlinde ise konunun NATO yerine Birleşmiş Milletler çerçevesinde çözümü daha uygundur.

Murat Sevencan, Dr.

KÖKSAY E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAY) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAY bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2008, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.